

ס. פאולא, ברזיל
ו' טבת תשפ"ב

מי נהר

פנינים לפרשת ויגש תשפ"ב

ר"ח טבת - ראש החודש היחיד בו גומרים את ההלל

ראש חודש טבת - בהיותו חל בתוך שמונת ימי החנוכה - הינו ראש החודש היחיד בו אומרים הלל שלם.

בפני מנחם (ראש השנה תשנ"ג) הביא מה ששמע מאביו האמרי אמת זצ"ל, וז"ל: בראש חודש טבת שחל בשמונת ימי חנוכה משלימין ההלל, לפי שחנוכה הוא יום טוב של הכהנים משבט לוי החשמונאים, שלהם לא היתה שייכות לחטא העגל ואצלם נשאר יום טוב. ולכן ראש חודש טבת שחל בחנוכה הוא ראש חודש היחיד שגומרים בו ההלל, עכ"ל. (וראה עוד בענין זה באוצר דרשות ומאמרים מהפני מנחם ח"א מאמר ל').

ביאור הדברים הוא ע"פ מה שכתב הטור (אורח חיים סימן תי"ז) דראש חודש אינו אסור בעשיית מלאכה, אבל הנשים בטלות בו ממלאכה, ואיתא בפרקי דרבי אליעזר לפי שלא רצו נשים ליתן נזמיהן לבעליהן במעשה העגל - לכך נתן להן הקב"ה שכון שיהיו משמרות ר"ח יותר מהאנשים¹. ומה שניתן להן ראשי חדשים דייקא כשכר על שלא חטאו בעגל, כתב שם הטור: ושמעתי מאחי הרב יהודה טעם לדבר, לפי שהמועדים נתקנו כנגד האבות, פסח כנגד אברהם וכו', שבועות כנגד יצחק וכו', סוכות כנגד יעקב וכו'. וי"ב ראשי חדשי השנה גם הם נקראים מועדים כנגד י"ב שבטים, וכשחטאו בעגל ניטלו מהם וניתנו לנשותיהם לזכר שלא היו באותו חטא².

[הגאון רבי אברהם פאלאג'י זצ"ל (שיירי יפה ללב סי' תי"ז), נדפס בסו"ס פדה את אברהם] הביא דברי הטור הללו בטעם שאין הנשים עושות מלאכה בר"ח, וכתב: ואי מטעם זה גם האנשים משבט לוי שלא חטאו בעגל יהיו אסורים במלאכה³].

¹ וז"ל הפרקי דרבי אליעזר (פרק מ"ה): שמעו הנשים ולא קיבלו עליהם ליתן נזמיהן לבעליהן, אלא אמרו להם לעשות שקוץ ותועבה שאין בו כח להציל לא נשמע לכם, ונתן הקב"ה שכון בעולם הזה שהן משמרות ראשי חדשים וכו', עכ"ל. וכ"כ רש"י במגילה (כ"ב: ד"ה ראשי חדשים): ושמעתי מפי מורי הזקן ז"ל שניתנה להם מצוה זו בשביל שלא פירקו נזמיהן בעגל. וכ"ה בתוס' שם (ד"ה ושאיין).

ויוצוין לדברי החיד"א במדבר קדמות (מערכת הרי"ש אות ה'): מוסף ראש חדש - רחל אמנו תקנתו, שראתה ברוח הקודש שנשי המדבר לא נכשלו בעגל, ורמזה שמה בר"ת ראשי חדשים לעמד, עכ"ל.
² ובקרבן חגיגה (סי' פ"ג ד"ה ובה הבנתי) כתב דכדי שלא לפרסם גנות האנשים אינו ממש מועד ורגל לנשים, ורק נהגו בו קדושה יותר מהאנשים.

³ בספר הערות רבינו הגרי"ש אלישיב זצ"ל עמ"ס ר"ה (כ"ג). הביא בשם 'אחד מן האחרונים': דלפ"ז גם הלויים שנתנזרו ממעשה העגל ה"נ שהוסיפו להם יו"ט דהיינו ר"ח, ויותר מזה מבואר בפרקי דר"א דכל מועד נקבע על שם אחד, בפסח כנגד אברהם עצרת כנגד יצחק וסוכה כנגד יעקב, ושנים עשר חדשים כנגד שבטי קה, וכיון שחטאו נלקח מהם וניתנה לנשים, וא"כ שבט לוי שלא חטאו א"כ נשאר להם מעיקרא, עכ"ל. אמנם זה חידוש שלא שמענו דגם שבט לוי נוהגים איסור מלאכה בראש חודש. ויוצוין שכ"כ בפני מנחם פר' קרח (עמ' ק"א וקט"ו). ועי"ע בענין זה נאות הדשא ח"ב (ראש חודש אות ז') בשם האבני נזר, בספר ויצבר יוסף (סי' מ' אות ז'), בפרדס יוסף בפרשת כי תשא (ד"ה פרקו), פרדס שמאי (פרשת כי תשא ל"ב ב'), מעדני יוסף (היילפרין, ערך ראש השנה). ומו"ר הגאון רבי עקיבא קיסטר זצ"ל כתב בזה (יקר תפארת פרשת וארא): ועל

בזה יובן דבראש חודש טבת שחל בתוך ימי החנוכה - שהוא יו"ט של החשמונאים שהיו משבט לוי שלא חטאו בעגל - אכן גומרים בו את ההלל, דאצלם ראש חודש לא נפגם. עד כאן תוכן דברי הפני מנחם בשם האמרי אמת.

אמנם יתכן להוסיף תבלין ולתת טעם בהא דכל כלל ישראל גומרים את ההלל בר"ח טבת.

בהקדם מה שכתב החיד"א (פתח עינים שבועות ט'): ואפשר לפרש מ"ש 'ושעירי עיזים נעשה ברצון' במה שכתב הטור ד"ב ראשי חדשים הם מועדים כנגד י"ב שבטים ובעגל ניטל וניתן לנשים, ולעתיד לבוא נראה דיחזרו הר"ח להיות מועד גם לאנשים. וזה רמז מזבח חדש וכו' ואז שעירי עיזים נעשה ברצון שיחזור המועד לנו גם כן, ובעבודת בית המקדש נשמח כולנו - אנשים ונשים, דעתה יש לנו צער על שניטלו מועדי ר"ח ממנו, אבל אח"כ נשמח כולנו אנשים ונשים, עכ"ל. ובקרבן חגיגה (סי' פ"ג ד"ה וזה נ"ל) כתב נמי: ולזה אנו אומרים 'אהבת עולם תביא להם', שבעז"ה בבנין בית מקדשנו בית השלישי יהיה שלם ותם עון העגל ועי"ז אהבת עולם שהיה מאז קודם עשייתם העגל - הר"ח כרגלים - תביא להם כמקדם ובראשונה. ואמר 'וברית אבות' שהם אבותינו השבטים 'לבנים תזכור', כי עתה בעוונותינו בעון העגל נשכח ברית השבטים ונתבטלה ממנו קדושת הר"ח שהיו ראויים להיותם כרגלים, עכ"ל.

בדרך זה כתב הבן איש חי (שנה ב' פרשת ויקרא): כי הי"ב ראשי חדשים היו ראויים להיות מועדים ורגלים כמו שלש רגלים, אך אחר שחטאו ישראל הפסידו אותן. **ובזה פרשתי הטעם דאין גומרים עתה את ההלל בראש חדש.** וכתבו המפרשים דלעתיד אחר גמר התיקון תחזור עטרה ליושנה, ונזכה שיהיו כל ראשי חדשים מועדים גמורים וגדולים כשלש רגלים, עכ"ל.

וידוע מה שכתב הבני יששכר - לכל אורך מאמריו לחנוכה⁵ - הטעם שנקרא שם המועד 'חנוכה' - שהוא חינוך והרגל לגאולה העתידה, 'כמו החינוך שעושין לקטן שיעשה הדבר הזה בגדלותו'.

[בשפת אמת פרשת מקץ שנת תרמ"ו כתב נמי: והוא חינוך והתחלה על מלכות המשיח שיקבל המלכות בשלימות, לכן נקרא 'חנוכה'. ובדבריו לחנוכה תרמ"ז: עוד בשם חנוכה - שהוא על שם החינוך, כי הוא הכנה וחינוך לגאולה העתידה. ושם בשנת תרמ"ח: וחי' ימים

כרחך דלא מצינו חילוקי דינים בזכרים מלבד מצוות הכהנים דבאו להם מחמת לתא דכהונה, אבל בשאר מצוות ליכא חילוק אלא בין אנשים לנשים.

⁴ בשם משמואל (פרשת קרח תרע"ב) שכתב דמחמת חטא העגל אין ראש חודש עתה יו"ט בשלימות, אבל לעתיד - אחר גמר התיקון יהיה ר"ח כמו שלש רגלים. ויצוין לילקוט שמעוני (סוף ישעיה): א"ל הקב"ה בני בעוה"ז הייתם עולים בשנה שלש פעמים, כשיגיע הקץ אתם עתידים להיות עולים שם בכל חודש וחודש שנאמר והיה מדי חדש בחדשו. ולפי הנ"ל מבואר היטב.

עפ"ד הטור יתכן לתת טעם לכך שענין שלשת הרגלים נשנה בפרשת כי תשא לאחר מעשה העגל: את חג המצות תשמור וגו' שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך וגו' (ל"ד י"ח-כ"ג), לומר דע"י חטאם בעגל הפסידו את שאר הרגלים שהיו מיועדים להיות בכל ר"ח, ואין להם מעתה אלא שלשת אלו ותו לא. ובה יש לפרש מ"ש הכתוב (פרי אמור כ"ג ד') אלה מועדי ה' מקראי קדש וגו', וידוע דכל מקום שנאמר 'אלה' פוסל את הראשונים, (עי' אוה"ח ר"פ נח ובכ"מ שכתב: אומרו אלה יורה על פיסול זולתם). וי"ל דאלה מועדי ה' פוסל זולתם - היינו ראשי החדשים שהיו מיועדים להיות רגלים.

והנה בר"ה (ט"ז): ילפינן דחייב אדם להקביל פני רבו ברגל מדכתיב מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת, מכלל דבחדש ושבת איבעי לה למיזל. והקשו המפרשים איך מוכח מזה לחיוב ברגל (עיי"ש ברבינו חננאל). אמנם לפמשנ"ת דאשה אסורה במלאכה בר"ח מטעם דהוי כרגל עבודה, י"ל דמה"ט איבעי לה למיזל, ומוכח שפיר החיוב לאנשים ברגל. וראה עד"ז בפני יהושע ובצל"ח שם.

⁵ ראה דבריו במאמרי כסלו טבת מאמר ב' אות ח', ט"ז, י"ט, כ"א, כ"ג, מ"ז, ובמאמר ג' אות ג' ואות ד', ובמאמר ד' אות י"א, י"ב, י"ד, ל"ב, פ"ט, ק', ק"ג, קנ"א, ובמאמר י"ב אות א', ובמאמרי מרחשון מאמר א' אות ו'.

הוא סימן שהוא הכנה לגאולה העתידה, כדאיתא לימות המשיח כנור של שמונה נימין. ומצוה זו הוא חינוך והקדמה להגאולה וכו' שמלמדין דיעה ומחנכין אותנו להיות מוכן לקבל הישועה שתבוא אלינו במהרה. ובשארית ישראל (שער הזמנים חנוכה) כתב: וקבלתי ממורי הרב מטשארנאביל ז"ל כי חנוכה הוא בסוד אורו של משיח כמאמר תהלים (קל"ב י"ז) ערכתי נר למשיחי וכו', עכ"ל. מקור לדברים אלו נמצא בכד הקמח (לרבינו בחיי, ערך נר חנוכה): הענין הזה יש להתבונן בשם הימים האלה הנקראים 'חנוכה' שהוא נגזר מלשון חנוך בלשון חנוכת הבית, לפי שהוא רומז לשמן המשיח שאנו עתידין לחנך בית המקדש, עכ"ל].

אמור מעתה דגם מה שגומרים את ההלל בראש חודש שבתוך ימי החנוכה הוא מענין החינוך וההרגל לגאולה העתידה - בה יחזור ר"ח להיות יום טוב גמור.

.....

שמונת ימי חנוכה - כנגד חג הסוכות

בשער יששכר (להגה"ק ממנוקאטש זצ"ל, מאמרי חדשי כסליו טבת מאמר ימי אורה אות ל"ב) הביא בשם סדר הדורות הטעם שתיקנו ח' ימי חנוכה - משום שהיו טרודים אז במלחמה מקודם ולא היו יכולים לעשות ימי הסוכות עם שמיני עצרת שהם ח' ימים, והשלימו זה בח' ימי חנוכה.

ושם באות ל"ג כתב: בדברי הסדר הדורות הנזכר שהם כנגד ימי הסוכות ויום השמיני עצרת, נמצא יום 'זאת חנוכה' הוא יום השמיני כנגד 'שמיני עצרת', ועל כן יומתק בזה מה שכתבו בספרי הצדיקים ז"ל כי יום 'זאת חנוכה' הוא מסוגל להמשכת בני חיי ומזוני רויח⁶, דאמרו רז"ל בזה"ק (ח"א ס"ד: וח"ג ל"ב). בעצרת בעוד דאיהו עם מלכא שאיל מה דצריך ויהיב לך, וגם הוא השלמת זמן החותם של שמיני עצרת, על כן גם ב'זאת חנוכה' שהוא כנגד יום שמיני עצרת יומשך בני חיי ומזוני רויח - שאיל מה דצריך ויהיב לך כנזכר.

[בבית אהרן (לחנוכה ד"ה ובאמת) כתב: ולדעתי יכול להיות שגר השמיני של חנוכה היא אותה בחינה עצמה של שמיני עצרת, ולכן אומרים הצדיקים שחנוכה הוא גמר החתימה. ובאמרי נועם (על המועדים, זאת חנוכה אות א') כתב: ידוע מה שהצדיקים אומרים אשר עת מוכשר להמשיך פרנסה טובה לישראל הוא זאת חנוכה, וכמו כן בשמיני עצרת שהוא שמיני של חג מברכין ה'גשם' הרומז על 'גשמיות' ופרנסה].

ובסיום דבריו שם כתב: גם יובן בזה מה שכתבו הפוסקים שנהגו הנשים שלא לעשות מלאכה ביום א' דחנוכה וביום ח', ומה רבותייהו דהני יומי משאר יומי דחנוכה⁷. וכיון שהוא כנגד חג הסוכות ניחא, כי שם מן התורה ביום הראשון שבתון וביום השמיני שבתון, היינו שיום הא' ויום הח' הוא יו"ט ממש, על כן גם בחנוכה לזכר זה נהגו מעלה ביום הא' וביום הח'. (וכ"כ בשו"ת דברי יציב או"ח סי' רפ"ג אות ב').

*

ענין זה ששמונת ימי חנוכה נתקנו כנגד שמונת ימי חג הסוכות, מצאנו בקדמונים שנקטו כן מחמת כמה טעמים:

א[דברי הסדר הדורות - שהביא בשער יששכר הנ"ל - דע"י שהיו טרודים במלחמה לא היו יכולים לעשות ימי הסוכות עם שמיני עצרת שהם ח' ימים, ולכן עשו חנוכה שמונה ימים.

⁶ ידוע מה שאמר הרה"ק מרוזין זצ"ל: **מה שהצדיקים יכולים לפעול מהשי"ת בראש השנה ויוה"כ יכול יהודי פשוט לפעול מהשי"ת בזאת חנוכה** (מובא באביר יעקב להרה"ק מסדיגורה זצ"ל, לחנוכה). ובאמרי נועם (חנוכה אות י"א) כתב: ביום האחרון של חנוכה נגמר המשכת הטובות בנים ופרנסה, על כן נקרא 'זאת חנוכה' - עולה בגימטריא 'בנים פרנסה'.

⁷ מנהג זה הובא בכל בו סי' מ"ד, ארחות חיים הל' חנוכה אות כ"א, ובמהרי"ל מנהגים הל' חנוכה אות י"א, והר"ד ב"ט"ז ובמג"א סי' תר"ע.

בספר מהר"א מבעלזא (על המועדים בשם אביו המהרי"ד זצ"ל) ביאר: זאת חנוכה המנהג לומר מזמור לתודה. ואמר א"א ז"ל דאיתא באבודרהם יש נוהגים שלא לעשות מלאכה ביום א' דחנוכה וביום ח', (בשלמא יום ראשון משום שאז חנו מהמלחמה, אבל מה מעליותא של יום ח'). והטעם כי ביום ח' דחנוכה היתה חנוכה המזבח, וכל ישראל היו חייבים בקרבן תודה על הנסים שנעשו להם, (וכולם היו טמאי מת עד יום ח' ולא יכלו להקריב קרבנותיהם עד אז). ואיתא בתוס' (פסחים נ'). בשם הירושלמי שהיום שמביאים קרבן הוא יו"ט של בעל הקרבן ואסור בעשיית מלאכה. ולזכר זה אין עושים מלאכה ביום ח', וגם מזמרים מזמור לתודה, עכ"ל.

בערוך השלחן (סי' תר"ע ס"ה) כתב נמי: ועוד טעם לזה מבואר בספר חשמונאי לפי שע"י הגזירות בטלו אז מלהקריב בחג הסוכות העבר ובשמיני עצרת, לכן לזכרון זה עשו שמונה ימים חנוכה. וממילא כשהראו להם מן השמים נס ההדלקה הראום שהסכימו על ידם לעשות שמונה ימים.

בשו"ת משנה שכיר (או"ח סי' קצ"ה, ובמהדו"ח סי' רפ"ז) הביא: דכתיב ביוצר לשבת חנוכה (בפיוט אין צור חלף) 'וקבעו שמנה מליצים נגד שקודת נצים ותקופת שנת קצים', ופירש המפרש: מליצים - ימי חנוכה, ותקופת שנת קצים - שלכך קבעו שמונת ימי חנוכה כנגד שמונת ימי החג שבטלו האויבים. וכן כתוב גם בספר המכבים שקבעו שמחת חנוכה המזבח שמונה ימים יען אשר מעט קודם לכן לא יכלו לעשות את חג הסוכות, מהצטרכם לברוח אל ההרים והמדבריות מפני לוחציהם כי רבו. וחג הסוכות הוא לעת קץ תקופת השנה, עכ"ל.

ב] בשאלות דר"א גאון (מהדורת מירסקי, שאילתא כ"ז) מבואר שהיוונים רצו לבטל מישראל מצות הדלקת המנורה במקדש ושמירת שמונת ימי חג הסוכות. דאיתא שם: אמר להם הקב"ה רשעים עלי אתם מתיעצים, שלמה אמר בחכמתו 'תן חלק לשבעה וגם לשמונה', תן חלק לשבעה - אלו ז' נרות, וגם לשמונה - אלו ח' ימי החג, ואתם רוצים לבטל אותה מתוך עמי, הריני מעמיד ז' בני חשמונאי כנגד ז' נרות שאתם רוצים לבטל מביתי ואתן אתכם בידם, **ויקבעו הלל ושמאי ח' ימי חנוכה⁸ על מפלתם של רשעים כנגד ח' ימי החג שאתם רוצים לבטל מביתי**. והיינו דכתיב (תהלים י"ב א') למנצח על השמינית מזמור לדוד⁹.

ג] כתב הרוקח (הלכות חנוכה, סי' רכ"ה): בפרשת אמור אל הכהנים התחיל שבת ורגלים פסח עצרת ראש השנה ויום הכפורים סכות. וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל, וסמך ליה ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור - רמז לחנוכה, שמן זית זך מן המובחר. ואמר להעלות נר יערוך את הנרות - ללמד לילה ראשונה נר אחת ואחר כך נרות. סמך שמן נרות לסוכות - מה סוכות ח' ימים אף חנוכה ח' ימים, וגומר את ההלל, עכ"ל. וכ"כ הרוקח בפירושו על התורה (פרשת אמור כ"ד ב'): סמך שמן זית לסוכות, רמז לחנוכה - מה סוכות ח' ימים וגומרין את ההלל אף חנוכה. וכן כתב בעל הטורים שם¹⁰.

⁸ צ"ב מ"ש דהלל ושמאי הם שקבעו שמונת ימי חנוכה, שהרי הם היו בתקופה מאוחרת יותר, ובגמרא מבואר דלשנה אחרת קבעום וכו'. (וראיתי שכבר עמד בזה הגרמ"ח לייטער שליט"א בישורון כרך י"ט עמ' כ"ה, עיי"ש כל דבריו, ושמא נפלה טעות וצ"ל ויקבעו הלל לשמאי).

⁹ בביאור מה שרצו היוונים לבטל מהם את חג הסוכות דוקא, ראה מה שהאריכו בירח למועדים (להגר"י אלשין שליט"א, חנוכה מאמר כ"ט ומאמר ל'), ובימי החנוכה (להגר"י כהן שליט"א, מאמר י"ז). אכן כבר מצאנו הביאור בזה בספר הקדמון חנוכה הבית (נזכר במגן אברהם ריש הלכות חנוכה, מהדורת ב"ב תשנ"ב עמ' מ"ט): מה פרי החג היו באים כנגד שבעים אומות שיתמעטו וכלים והולכים כפרי החג, עד ביום השמיני עצרת הקריבו פר אחד להיות נשאר אומה הישראלית בלבד ע"ש ה' אחד וישראל אחד, לכן נתן עצה לבטל השמונה ימי החג מה שהוא בא למפלתן של האומות, עכ"ל.

¹⁰ וראה עוד במחזור ויטרי (סדר חנוכה סי' רל"ד) רמז לחנוכה מן התורה וכו'.

הבני יששכר (במאמרי כסלו טבת מאמר ב' אות ה', וכן במאמר ד' אות ק"ה) הביא דברי הרוקח הנ"ל וז"ל: עוד כתב הרב הקדוש הנ"ל, סמך שמן ונרות לסוכות מה סוכות ח' ימים אף חנוכה ח' ימים. ומעתה אזדא להו קושיית הפוסקים למה קבעו גם ביום הראשון יום טוב והדלקה הרי בו לא נעשה הנס, הנה נראה לי לפי הנ"ל דודאי חכמי הדור כשקבעו המצוה לדורות האיר השי"ת את עיניהם למצוא הסמך בתורה, והנה ראו שהסמך השי"ת פרשת הנרות לסוכות הבינו ברוח קדשם שהוא כדי ללמוד מסוכות ח' ימים וכו', עיי"ש. וכן כתב עוד (במאמר י"א אות ט'): דודאי חכמי הדור בקביעתם המצוה לדורות קרא אשכחו ודרשו סמוכים מן התורה ללמוד ימי חנוכה שיהיו ח' ימים כמו סוכות, והבינו הדבר מן התורה אשר רצון השי"ת שיהיה הקביעות ח' ימים דייקא, עכ"ל.

בשבלי הלקט (ענין חנוכה סימן קפ"ה) כתב: מצאתי בטעמי רבי יהודה החסיד זצ"ל טעמייהו דבית שמאי דאמרי פוחת והולך כנגד פרי החג (שבת כ"א:), שכן מצינו רמז לחנוכה אחר סוכות בפרשת אמור אל הכהנים, לאחר פרשת החג כתוב ויקחו אליך שמן זית זך רמז לנרות חנוכה, עכ"ל.

ד] בפירוש רבינו יהונתן מלוניל (שבת כ"א:): וז"ל: לשנה אחרת קבעום שמונה ימים טובים - כל השמונה ימים, שלא נעשה נס כזה לישראל, שאילו פרעה לא גזר על המצות ויון הרשעה גזרה. לפיכך האריכו אלו הימים כשיעור החג שיהא שמנה ימים להזכיר בהם הנס. ואפילו לא היה נעשה להם נס בשמן, **כמו כן היו שמחים ומזכירין מעשה נסים כשיעור יום טוב הארוך מכל המועדות**. אך לא היו מדליקין נרות כלל אלא מהללים ומרוממים כשאר מועדות וכשבא ונכפל להם נס בשמן הוסיפו להדליק הנרות להזכיר כפילת הנס, עכ"ל. וכן הביא בנמוקי יוסף (שבת שם): ויש שפירשו שלא נעשה נס כזה בישראל אפילו בלא נס של שמן, שפרעה לא גזר על דתינו ומלכות יון הרשעה גזרה על בטול המצות, ולכן תקנו שמונה ימים כשיעור ימי החג, עכ"ל¹¹.

.....

והנה כתבו התוס' (שבת כ"ב:): נר חנוכה שהניחה למעלה מכי אמה פסולה כסוכה וכמבוי, וא"ת הוה ליה למימר ימעט כמו גבי מבוי דאמר התם מבוי דרבנן תני תקנתא. ואיכא למימר דנקט פסולה משום דבעי למימר כסוכה שהיא מן התורה, עכ"ל. והקשה בחידושי מהרי"ט שם: ותימה הוא ולימא ימעט כמבוי שהוא דרבנן דדמי ליה. (וראה בחידושי חת"ס שם שתירץ קושיית התוס' ע"פ מה שיסד שיעקרו של חנוכה הוא מן התורה מכח הק"ו במגילה י"ד. ומה מעבדות לחירות וכו'). ולפי מה שנתבאר מדברי הרוקח דכשקבעו את ימי החנוכה סמכוהו מן התורה לעשותו שמונה ימים כמו חג סוכות, י"ל דמטעם זה בעי למימר על מצות נר חנוכה שהיא כסוכה דייקא, ושייכא בה לשון 'פסולה' דאורייתא אחר שיש לה סמך מן התורה. (וראה בפני יהושע מגילה ט"ז. שכתב לענין אחר: ולדעתי בלי ספק שדברי התוס' כאן יצאו מפי קדוש של בעל הרוקח בעצמו שהיה בימי חכמי התוס' כנודע).

¹¹ בדברי ר"י מלוניל הללו מצאנו חידוש, דקביעת שמונת ימי חנוכה היתה בלי שום קשר לנס פך השמן, אלא שעל עצם הישועה והנצחון על היוונים שרצו להעבירם על הדת תיקנו ימי הלל והודאה כשיעור היו"ט הארוך שבמועדות, ורק מחמת שנכפל להם הנס בנרות הכפילו ההודאה באותם שמונת ימים גם בהדלקת נרות.

על דרך זה כתב השפת אמת (חנוכה תר"מ): אא"ז מו"ר ז"ל הגיד כי חז"ל רמזו במשנה מחג ועד החנוכה מביא ואינו קורא ולא אמרו עד כ"ה בכסליו, רק לרמז כי שמחת החג מאיר עד החנוכה, עכ"ד. ומסתמא בשעת הנס ממש הי' הישועה בכח הארת החג כי כל תהלוכות השנה בכח הג' רגלים. **וסוכות הוא ח' ימים מן התורה ואין רגל אחר כמוהו, לכן חנוכה תיקנו כעין חג הסוכות**. ולכן יש בו מהדרין כמו בסוכות הדר בעינן. וגם הנס נעשה ע"י הכהנים וענני הכבוד בזכות אהרן. ולכן בני בינה קבעו שמונה ימים כעין החג, עכ"ל.

יעקב אבינו חשש שהוא בגדר 'אינו עושה מעשה עמד'

ויאמר ישראל אל יוסף אמותה הפעם אחרי ראותי את פניך כי עודך חי (מ"ו ל')

בתרגום יונתן: אין מיתנא בהדא זמנא מתנחם אנא די במיתותא דמיתין בה צדיקא אנא מית. ובאור החיים כתב: טעם אומרו 'הפעם' פירוש להיות שאמר כי ארד אל בני אבל שאולה (לעיל ל"ז ל"ה), עתה אמר לא אראה השחת.

[וזה על דרך שהביא רש"י מהמדרש דיעקב היה סבור שימות שתי מיתות בעוה"ז ובעוה"ב, ועכשיו שיוסף חי לא ימות אלא פעם אחת. אלא שרש"י פירש דהוא משום שחשש שיתבענו הקב"ה על מיתתו, אמנם יתכן לבאר באופן אחר הטעם שיעקב אבינו סבר שימות שתי מיתות ועתה כשראה שיוסף חי התנחם שימות במיתת צדיקים ולא יראה השחת].

איתא בתנא דבי אליהו (פרק ה', ובילקוט רמז קי"ז): כשנמכר יוסף היה בוכה ומתאבל עליו עשרים ושתים שנה וכו', וכי על יוסף היה בוכה, אלא אמר שמא נתחייבתי על שנשאתי שתי אחיות או שמא נהניתי מממונו של לבן ושל שכס¹².

ונראה לבאר מה שבכה וחשש שמא יש בידו עוונות כשנמכר יוסף, ע"פ מה שכתב הישמח משה בביאור הכתוב (פרשת וישב ל"ז ל"ה) וימאן להתנחם ויאמר כי ארד אל בני אבל שאולה: י"ל דהנה קיימא לן (פסחים ח'). שלוחי מצוה אינן ניזוקין, והנה יעקב היה סובר מדניזק יוסף ולא עמדה לו מצות כיבוד אב, שמע מינה דאנא לאו עושה מעשה עמד, ולזה לא היה שליח מצוה, דכיבוד אב אינו רק בעושה מעשה עמד כדאיתא בב"ק (צ"ד:).

וכן כתב רבינו יהונתן אייבשיץ זצ"ל (מדרש יהונתן ר"פ וישב) לבאר דברי המדרש 'אמר יעקב עד עכשיו הייתי סבור שאני צדיק עכשיו אני רואה שאני רשע'. דהנה דיעקב דקדק לומר ליוסף 'לך נא ראה את שלום אחיך וכו' והשיבני דבר' כדי לעשותו שליח מצוה בהליכתו ובחזירתו, דע"י שהולך לקיים מצות כיבוד אב ילך לבטח דרכו בלי שום מכשול כדין שלוחי מצוה דאינן ניזוקין. אמנם היה קשה ליעקב הא באמת ניזק יוסף וטרף טורף יוסף, אלא דבטור (יו"ד סי' ר"מ) פסק דבאב רשע אין מצות כיבוד אב. וזהו שאמר יעקב עד עכשיו הייתי סבור שאני צדיק אבל עכשיו שמת בני - קשה הלא שליח מצוה היה ושלוחי מצוה אינן ניזוקין, אלא מזה אני רואה שאני רשע ולכך ניזוק דלא היה שליח מצוה כי אין בו מצות כיבוד, עכ"ד.

ומוכן דכשנמכר יוסף סבר יעקב דעל כרחך לא היה יוסף שליח מצוה, וזהו שאמר אוי לי שמא נתחייבתי שנשאתי שתי אחיות או נהניתי מממון לבן ושכס שלא כדין, דמחמת זה נחשב 'אינו עושה מעשה עמד' ולא היה יוסף מצווה בכבודו, ולכן לא הגינה עליו זכות המצוה לשומרו בדרך.

והנה האור החיים (פרשת וישב ל"ז י"ג) כתב: לכה ואשלחך אליהם וגו', פירוש לכה אצל אחיך, ואם אתה חושש לשנאתם, הנני מלווהך ושולחך בדבר מצוה שתלך בשליחותי, ושלוחי מצוה אינם ניזוקים וכו'. ואם תאמר אם כן למה היה מה שהיה לעבד נמכר יוסף, **יש לומר שזק שתכליתו הטבה ומעלה גדולה אינו חשוב נזק**, עכ"ל.

[עד"ז? מבואר בדרשות ופירושי רבנו יונה עה"ת (פר' מקץ ד"ה עוד נוכל): כראותו כי בעשותו מצות אביו ארעה לו תקלה כזו שאחיו רצו להרגו וידע כי שלוחי מצוה אינן ניזוקין, מוסף

¹² בקושיית התנא דבי אליהו 'וכי על יוסף היה בוכה', צ"ב מה התימה לומר שבכה על יוסף. ונראה לומר דהנה בספר באר היטב (הואיל משה, על פירש"י ל"ז ל"ה) הקשה על מה שמיאן יעקב להתנחם, והא אסור להתאבל על המת יותר מדאי, ואיך התאבל עליו שנים רבות, (יעוי' מו"ק כ"ז: ושוי"ע יו"ד סי' שצ"ד). וי"ל דזהו שהוקשה לתנא דבי אליהו 'וכי על יוסף היה בוכה', דהא לא יתכן שהיה מתאבל על המת כל כך שהרי אסור לעשות כן. ולזה אמר דעל כרחך מה שהיה בוכה ומתאבל כל השנים היה על עוונותיו.

לחלומותיו שהיו מורים שימלוך ויתנשא עליהם, ידע כי מאת ה' היתה זאת אשר לו נתכנו עלילות וכו' בצפותו ענין החלומות, עכ"ל. הרי שיוסף הבין ממה שארע לו כן בעת שהיה שליח מצוה שתכלית הנזק תהיה לטובה ובדרך זו יתקיימו חלומותיו, ונזק שתכליתו טובה יכול לקרות גם לשלוחי מצוה¹³].

מעתה יבואר דכשראה יעקב שיוסף עודנו חי וכי למחיה שלחו ה' לפליטה גדולה, הבין דבאמת נתקיים בו שפיר שלוחי מצוה אינן ניזוקין כי 'נזק שתכליתו הטבה ומעלה גדולה אינו חשוב נזק'¹⁴, ושוב אין לו לחשוש שנחשב 'אינו עושה מעשה עמך' מחמת איזה עון שבידו.

וזהו שאמר 'אמותה הפעם אחרי ראותי את פניך כי עודך חי', דשוב לא ימות אלא פעם אחת וכמיתת הצדיקים, ולא יראה השחת כמו שחשש עד עתה.

*

בעיקר מה שכתבו רבותינו - האור החיים, ר"י אייבשיץ והישמח משה - דיעקב עשהו ליוסף שליח מצוה בעת ששלחו לראות את שלום אחיו באופן שהיה בכחה של המצוה להגן עליו שלא ינזק, על דרך זה כתבו גם המקנה (קידושין ל"ט: ד"ה שם ודלמא), הבית הלוי (פרי' וישב ד"ה ראה), החת"ס (תו"מ פרי' וישב ד"ה וישב יעקב הז', בד"ה ויבא שכמה, ובפרשתנו ד"ה עוד אמרו), החפץ חיים (שמירת הלשון ח"ב פי"א), הגר"ש קלוגר (אמרי שפר פרי' וישב) והמלבי"ם (התורה והמצוה שם).

ויש להקשות בזה על דברי כל הני רבונותא, דהנה בחולין (צ"א:) ילפינן לת"ח שלא יצא יחידי בלילה מדכתיב לך נא ראה את שלום אחיך ואת שלום וגו' (ופירש"י: לך נא ראה - בעת שאדם יכול לראות). והתוס' (שם ד"ה מהכא) כתבו דאין ללמוד מקרא דוישכם אברהם בבוקר ויחבוש את חמורו 'דאפילו היה יחיד אין לחוש מן המזיקין דשלוחי מצוה אינן ניזוקין'. ומוכח מזה דכששלח יעקב את יוסף לראות את שלום אחיו לא היה יוסף בגדר שלוחי מצוה שאינן ניזוקין¹⁵. וצריך עיון.

.....

---

¹³ עפ"י יש לבאר דברי הגמרא בחולין (ז' :), א"ר אלעזר דם ניקוף (פ' רבנו גרשום : כשמכה אדם רגלו באבן ויוצא ממנו דם) מרצה כדם עולה. אמר רבא בגודל ימין (פירש"י : מפני שהוא נוגף בכח ומצטער הרבה) ובניקוף שני (פירש"י : קודם שנתרפא הראשון), והוא דקאזיל לדבר מצוה. ולא נתבאר מאי שנא כשהולך לדבר מצוה. והמהרש"א שם הקשה מהא דאמרינן שלוחי מצוה אינן ניזוקין. ולפי משנ"ת י"ל דדוקא כשהולך לדבר מצוה אמרינן דאם קרהו כן אף שהוא שליח מצוה, על כרחך שנוק זה 'תכליתו הטבה ומעלה גדולה', והיינו שמרצה כדם עולה.

¹⁴ ראה תכלת מרדכי (למהרש"ם, ח"ב אות כ"ה) ובחידושי מהרי"ל דיסקין (עה"פ ויבך על צואריו, בשם בנו הגי"ר יצחק ירוחם זצ"ל) שפירשו הטעם שקרא יעקב קריאת שמע בעת שפגש את יוסף, דכעת הוברר לו דה' - מידת הרחמים, אלוקנו - מידת הדין, ה' אחד - הכל רחמים וגם מה שנראה כרע הוא לתכלית הטוב. וכ"כ בשארית מנחם (להרה"ק מווישווא זצ"ל, עה"פ ויפג לבו). ויצויין דעיקר ביאור זה בפסוק שמע ישראל וגו' כבר כתב האלשיך בפרשת ואתחנן.

¹⁵ ונראה דהיינו מטעם שאין בני נח מצווים על מצות כיבוד אב (כדמוכח מקידושין ל"א. ומנזיר ס"א.), והמקיים מצוה באופן שאינו מצווה ועושה לא הוי בכלל שלוחי מצוה אינן ניזוקין.

חידוש בדברי התרגום יונתן דיוסף היה מצווה על כיבוד אב

ויאמר פרעה אל יוסף וגו' ואתה צויתה זאת עשו קחו לכם מארץ מצרים עגלות וגו' (מ"ה י"ט)

איתא בתרגום יונתן: **ואנת יוסף מפקד באיקר אבך** בגין כן אימר לאחד דא עבדו וכו'¹⁶.

מבואר דפירש דלא כרש"י שכתב: ואתה צויתה - מפי לומר להם. וראה בגור אריה דבאמת משמעות הלשון 'ואתה צויתה' היא שהצוואה היא מאחר - לא מפרעה, אלא שזה לא יתכן - כי ממי נצטווה יוסף, על כן הוכרח רש"י לפרש 'ואתה צויתה' - מפי. אכן לפי דברי התרגום יונתן מבואר היטב ד'ואתה צויתה' היינו מאת הקב"ה.

ובביאורו של התרגום יונתן מיושב נמי מה שאמר 'צויתה' בלשון עבר. וכן כתב בספר נושא כלי יהונתן דהת"י לא פירש כרש"י שאני מצוה אותך, שאם כן היה לו לומר בלשון הווה, והלשון 'ואתה צויתה' משמעו לשון עבר. לכן פירש שהכוונה שאתה מצווה כבר על כיבוד אב ולכן תאמר לאחריך שיקחו עגלות להביא את אביכם ואת משפחתו. וכ"כ במכתם לדוד (להגר"ד שפרבר זצ"ל, כאן) דלפירוש הת"י ניחא מה שלא אמר 'ואנכי מצוך'.

ראיות מהגמרא שאין בני נח מצווים על כיבוד אב

אך יש להקשות בדברי התרגום יונתן מבואר שכבר היו מצווים על מצות כיבוד אב, וזה נסתר לכאורה מכמה מקומות בש"ס דמוכח שאין בני נח מצווים על מצות כיבוד אב, וכפי שיבואר:

א] בקידושין (ל"א.): בעו מיניה מרב עולא עד היכן כיבוד אב ואם, א"ל צאו וראו מה עשה עובד כוכבים אחד באשקלון ודמא בן נתינה שמו וכו', וא"ר חנינא ומה מי שאינו מצווה ועושה כך מצווה ועושה עאכו"כ¹⁷.

ב] בנזיר (ס"א.): אמר מר דבר אל בני ישראל ולא לעכו"ם, וכל היכא דכתיב ישראל עכו"ם לא וכו', שאני הכא דאמר קרא לאביו ולאמו לא יטמא - במי שיש לו אב, יצא עובד כוכבים שאין לו אב, למאי וכו' אלא במי שמוזהר על כיבוד אביו. ופירש"י: אלא אימא הכי לאמו ולאביו במי שמוזהר על כיבוד אביו וכו' ועובד כוכבים הואיל ואינו בכיבוד אביו אין נזירות חלה עליו. וכ"כ התוס': מי שמוזהר על כיבוד אב - אבל עובד כוכבים לא מוזהר¹⁸.

ג] בסנהדרין (נ"ו.): עשר מצות נצטוו ישראל במרה שבע שקיבלו עליהן בני נח והוסיפו עליהן דינין ושבת וכיבוד אב ואם. ומשמע דכיבוד אב ואם אינו בכלל המצוות דבני נח.

¹⁶ בבית אהרן (להגר"א כהן זצ"ל ר"י חברון) ביאר דברי התרגום יונתן, דפרעה חשב שמחמת מצות כיבוד אביו ירצה יוסף לעלות בעצמו עם אחיו לכנען, ועל זה אמר דיוכל לקיים מצות כיבוד אב בזה שיפקוד על אחיו שיקחו עגלות להביא את אביו ויהיה הדבר נחשב על שמו כיון שהוא המוסר להם את העגלות.

¹⁷ בפירוש רבינו חננאל בן שמואל שם כתב: פירוש דאין בשבע מצוות ציווי על כיבוד אב ואם. ורבינו ברוך (מארץ יון, שם) כתב: דהא הנהו גויי דלא איצטוו על כיבוד אב ואם, דלא איצטוו בני נח אלא על ז' מצות וכו'. וראה מאירי שם 'שאף אומות העולם שאין מצווין בו מקיימים אותו'. ורש"י בע"ז כ"ג: ד"ה מה) כתב: וכל שכן ישראל שמצווה על כך.

¹⁸ ובמאירי שם: בן נח אע"פ שיש לו אבות לענין ירושה מ"מ אינו בתורת אבות לענין כבוד ר"ל שאינו מוזהר על כיבוד אב. וראה אור שמח (פ"ה מממרים הי"א) שכתב: ובן נח ודאי אינו מוזהר על כבוד אב ואם כדאמר בנזיר דף ס"א, יעושי"ה. (ועי"ע משך חכמה פ"י בשלח ט"ו כ"ה דאין ב"נ מצווים על כיבוד אב).

לא היה מצווה אבל קיים מעצמו

בספר **אהבת יונתן** (ביאור על הת"י מהג"ר בנימין שמרלר זצ"ל) כתב לפרש כוונת דברי התרגום יונתן: ואנת יוסף מפקד וכו' - מדרך המוסר שנהגו בו מתחילה נכבדי האומות הקדמוניות קודם מתן תורה לכבד האבות. או יפורש ע"פ מה שאמרו ז"ל שהאבות גם השבטים קיימו כל התורה עד שלא ניתנה, עכ"ל. אלא שדבריו אינם עולים יפה בלשון 'צויתה' (ובלשון הת"י 'מפקד') שמשמעותו שהיה מצווה על כך, ואי הוא משום שכן נהגו נכבדי האומות מדרך המוסר או משום שקיימו התורה עד שלא ניתנה - לכאורה אין שייך בזה לשון 'צויתה'¹⁹.

אע"פ שאין כיבוד אב בכלל ה' מצוות מצינו שנענשו על זה

איתא בשו"ע (יו"ד סי' רמ"א ס"ט): גר אסור לקלל אביו העובד כוכבים ולהכותו ולא יבזהו שלא יאמרו באנו מקדושה חמורה לקדושה קלה, (ומקורו ברמב"ם פ"ה מהל' ממרים הי"א). ובהגהות יד אברהם שם הקשה דלא מצינו שבני נח מצווים על כך (וכן האריך להקשות שם בבית הלל, והניח בצ"ע), וכתב: וי"ל דאע"ג דלא חשיב בהדי ז' מצוות שכן נח נהרג, מכל מקום מצינו שנענשו בידי שמים על זה, חס ובניו שלא כיבד לנח אביו, כדאיתא ברבא פ' נח (ב"ר ל"ו ו') ופ' משפטים (שמו"ר ל' ה'), עכ"ל.

וצ"ע ליישב דבריו עם הראיות הנ"ל מהש"ס דבני נח אינם מצווים על כיבוד אב. ואולי לדבריו דוקא לקלל אביו או להכותו ולבזותו הוא דב"נ מוזהר עליו - ממה דמצינו בחס שנענש על כך, ולא קשה מהנך דוכתי בש"ס דמייירי במצות כיבוד. [וכן נקט בשלחן מנחם יו"ד סי' כ"ב. וראה כלי חמדה (פ"י יתרו סי' ז') דב"נ אינו מצווה לחלוק כבוד לאביו אבל שלא לבזותו גם ב"נ מוזהר]. ולפ"ז לא יתיישבו דברי התרגום יונתן בהכי.

כיבוד אב נכלל בשלושים מצוות שקיבלו עליהם בני נח

אמנם בנחל אשכול (על ספר האשכול, ה' מילה פל"ט אות ו') עמד בזה נמי מה שייך 'שלא יאמרו באנו מקדושה חמורה' לענין כבוד אביו, ורצה לומר דכיבוד אב ואם היא אחת

¹⁹ בפרשת דרכים (מבעל המשנה למלך, ריש דרוש שלישי) הביא מחלוקת קדמונים אם אבותינו - שקיימו כל התורה קודם שניתנה - היו נענשים בעונשי שמים כשלא היו מקיימים אחת ממצוות התורה שאינם משבע המצוות דבני נח. דמהר"א"ם (ריש פרשת חיי שרה) מוכח שסובר דהיה בהם עונש שמים. אך מהר"ש יפה חולק וס"ל דלא היה להם בזה עונש כלל כיון שלא נצטוו במצות הקב"ה. ויעויין בפרשת דרכים שם שנקט דלפי שיטת הרא"ם נחשבו כמצווים ועושים ולכן היו נענשים על ביטול המצוה, וגם כשהיו מקיימים המצוה היה שכרם גדול כמצווה ועושה. ובקובץ שעורים (בבא בתרא אות נ"ד) כתב ע"ד הפרשת דרכים דדברי תימה הם, שהרי לא נצטוו אלא שהיו בגדר אינם מצווים ועושים. אכן במקרי דרדקי (להגה"ק רבי הילל מקאלאמיא זצ"ל, ר"פ וירא) כתב דמאחר שקיבלו עליהם לשמור תרי"ג מצוות נתחייבו לשמור אותן מכח אזהרת בל יחל נדרו, (לחד מ"ד בירושלמי נזיר פ"ט ה"א דגם בן נח מצווה על לא יחל דברו). גם בספר שפתי מהר"ש ס"פ לך לך נקט שנתחייבו בקיום מצוות התורה מדין נדר. וכן נראה מדברי הכתב סופר (ס"פ לך לך ד"ה בעצם - הב') שדימה ענין זה לדברי הרי"ף (שבת ד'). גבי תפילת ערבית, דהתם נמי בפשטות הטעם שנעשה חובה הוא משום נדר. וראה שו"ת חתם סופר (שו"ת יו"ד סי' קי"ז ד"ה ומה, וכ"כ או"ח סי' קמ"ה ד"ה נחזור) 'שהקבלה הוא נדר דאורייתא אע"פ שלא אסר עצמו בלשון קונם, מ"מ כל שמקבל על עצמו לעשות דבר מצוה הוה דאורייתא'. (ויצוין בזה לדברי בביאור הלכה סי' ד"ש דגר תושב שקיבל עליו עוד מצוות מלבד השבע - חלה קבלתו ומחוייב לקיימן). ויתכן דלפ"ז שייך שפיר לומר - על מצוות התורה שקיבלו עליהם לקיים - לשון 'צויתה', דאחר שיוסף נהג ככל מצוות התורה ממילא נעשה מחוייב בהם ומצווה הוא לקיימן.

[בעיקר המחלוקת שהביא הפרשת דרכים אם היו נענשים כשלא היו מקיימים אחת ממצוות התורה שאינם מז' מצוות דב"נ, יש להביא ראיה לדעת הרא"ם מהא דנענש יעקב על שלא כיבד את אביו (כמבואר במגילה י"ז). אף שב"נ אינם מצווים על כיבוד אב, כמשנ"ת בדברינו כאן. ולדעת מהר"ש יפה צ"ל כמש"כ החזקוני (פ"י נח ז' כ"א): יש כמה מצוות שחייבים בני אדם לשמור מכח סברת הדעת אע"פ שלא נצטוו, עכ"ל. ועיי' רבינו בחיי (פ"י וירא י"ח כ') לענין עונש סדום על מניעת הצדקה].

משלושים המצוות דמבואר בחולין (צ"ב). שקיבלו עליהם בני נח, (וברש"י שם: שלשים מצוות - לא נתפרשו). וכתב להוכיח כן וז"ל: ויש ראייה שמתוך שלשים מצוות שקבלו גם כיבוד אב ואם, דבתנחומא מי גרם הקללה לחם שביזה את אביו אבל יפת שכיבד אביו פרע לו הקב"ה. ואמרו ברבא אברהם אמר כיון שיצא והניח אביו יחולל בי שם שמים, ויעקב אמר ויירא שלא כיבד או"א, וכן ספ"ק דמגילה נענש על שלא כיבד, עכ"ל. ובספר כתיבה לחיים (פרשתנו סוף אות ב') העיר על דבריו דצ"ל שבני נח רק קיבלו עליהם, אבל אינם מצווים על זה - כדמוכח מהש"ס שאינם מוזהרים בכיבוד אב²⁰.

אך הנה בהקדמת רבינו נסים גאון לש"ס כתב: ויש שאמרו כי ל' מצוות הן שנצטוו בהן קודם מתן תורה, עכ"ל. הרי שנקט שינצטוו בהן, ומשמע שהיה עליהן ציווי גמור. [ויש להביא ראייה דאף שהגמרא נקטה הלשון 'שקבלו עליהם בני נח' י"ל דהכוונה שנצטוו עליהן, דבסנהדרין (נ"ו): איתא לשון זה על שבע מצוות דבני נח, עיי"ש].

דברי רב שמואל בן חפני גאון

וכך מבואר גם בפירוש רב שמואל בן חפני גאון פ"ר וישלח (ל"ד י"ב) שהאריך לפרט את שלושים המצוות של בני נח, ואכן כלל ביניהן מצות כיבוד אב, וז"ל: והיא שאמרו רבותינו **שלושים מצוות נצטוו בני נח** וכו', ומקצתן השגנו אותן מתוך היענשם עליהם, והחכם הצודק לא יעניש אלא מה שכבר אסר אותו וכו' וכמאמר אבותינו לא ענש אלא א"כ הזהיר וכו', כיבוד אב ואם - אמר וירא חם אבי כנען ואמר ויקח שם ויפת את השמלה וכו', עכ"ל. וכוונתו נמי שהביא מ'וירא חם אבי כנען' דיש ללמוד שנצטוו על כיבוד אב ממה שנענש על כך חם. [וכדמצינו בסנהדרין (נ"ז): דלתנא דבי מנשה ילפינן שנצטוו בני נח על ע"ז וג"ע מדכתיב ותשחת הארץ וגו', ופירש"י: מדאיענוש עליהו ש"מ איפקוד עליהו].

נמצא לפ"ז דבאמת מצווים בני נח על מצות כיבוד אב ואם, והיא בכלל השלושים מצוות שנצטוו בהן, וילפינן לה ממעשה דחם. ומעתה מצאנו מקור וביאור לדברי התרגום יונתן שפרעה אמר ליוסף שהוא מצווה על כבוד אביו.

חז"ל נחלקו אם ב"נ נצטוו בשבע מצוות או בשלושים מצוות

אלא שדברי רב שמואל בן חפני גאון אינם עולים בקנה אחד עם מה שמבואר בש"ס - בהנך דוכתי דלעיל - שב"נ אינם מצווים בכיבוד אב. וצ"ל דנחלקו בזה חז"ל אם ב"נ נצטוו על שלושים מצוות או רק על שבע מצוות. וכן מבואר מדברי ר"נ גאון הנ"ל דמ"ד ששלושים מצוות נצטוו בני נח חולק על מה שידוע לנו מרז"ל דשבע מצוות נצטוו. ולפ"ז הגמרא בכל הנך דוכתי - דמוכח שאינם מוזהרים בכיבוד אב - לא ס"ל כעולא שאמר בחולין שלושים מצוות קיבלו עליהם ב"נ²¹.

ובאמת הרמ"ע מפאנו בספר עשרה מאמרות (מאמר חקור דין ח"ג פכ"א) כתב דהשלושים מצוות הם פרטים של השבע המצוות דבני נח, ועיין שם שמנאן ולא כלל ביניהן מצות כיבוד

²⁰ אבל מש"כ דמכל מקום שייך בזה הורדה מקדושה דעכ"פ היו נוהגים במצוה זו, צ"ע דהא בחולין שם אמרו: אלו שלושים מצוות שקיבלו עליהם ב"נ ואין מקיימין אלא שלשה וכו', עיי"ש. הרי שמצוה זו אינה בכלל מה שמקיימים, ואם נימא דלא נצטוו עליהן רק קיבלו מעצמם, א"כ כיון שאינם מצווים עליה וגם לא נוהגים בה בפועל - שוב אינו מיושב מה הורדה מקדושה יש בזה.

²¹ וי"ל דס"ל כדאיתא בירושלמי (ע"ז פ"ב ה"א): אלו שלשים מצוות שעתידין ב"נ לקבל עליהן. ומבואר שלא קיבלו עדיין אלא שעתידין לקבל. וכך מפורש במדרש (ב"ר צ"ח ט') דמשיח עתיד ליתן לאומות העולם שלשים מצוות.

אב ואם. ואתי שפיר שלדבריו דכל השלושים כלולים בתוך השבע מצוות דב"נ ואין מחלוקת אם נצטוו על שבע מצוות או על שלושים, אכן אין כיבוד אב בתוך השלושים מצוות, ודוק.

עכ"פ את דברי התרגום יונתן שפיר יש לבאר על דרך שכתבנו, דס"ל כדברי רב שמואל חפני גאון דמצות כיבוד אב היא מכלל השלושים מצוות שנצטוו ב"נ, וכדעת עולא בחולין, ודלא כסתמא דהש"ס שנצטוו רק על שבע מצוות²².

ואנת יוסף מפקד - מצד חוקי נימוסיהם

לפי דעת הרמ"ע מפאנו שאין מחלוקת בדבר ולכו"ע שבע מצוות נצטוו ב"נ, והשלושים מצוות הם פרטיהן, וכיבוד אב אינו בכללן, יש ליישב דברי התרגום יונתן באופן אחר. דהנה בהגהות רעק"א על השו"ע שם כתב בשם הפרי מגדים: באנו מקדושה חמורה - היינו בנימוסיהם. וכוונתו דגם על מה שנוהגים בני נח מצד חוקי נימוסיהם שייך לומר 'שלא יאמרו באנו מקדושה חמורה לקדושה קלה'.

[וזה לשון הפרי מגדים (באגרות שבריש או"ח איגרת ג' אות כ'). במהדורת מכון ירושלים ח"א עמ' שכ"ו]: כיבוד אב ואם מן המושכלות המה, ובני נח נהגו בו מעולם ומסתמא היו מענישין ג"כ עליהם בנימוסיהן, ועל דרך ראש דברך אמת²³. וביו"ד סימן רמ"א ס"ט גר אסור לקלל אביו שלא יאמרו באנו מקדושה חמורה היינו בנימוסיהם, ושמעתי מקשים בזה, ולפי מה שכתבנו אתי שפיר, עכ"ל].

ויתכן שבדרך זה יתפרשו דברי התרגום יונתן 'ואנת יוסף מפקד באיקר אבך' - היינו שמצווה על כך בחוקי נימוסיהם, ולא היתה כוונת פרעה כלל למצות השי"ת²⁴.

.....

---

²² וכן יש לפרש דעת הפרקי דרבי אליעזר (סוף פרק כ"ג): נכנס חם ומצא ערות אביו ולא שם על לבו מצות **כיבוד אב** וכו', דמשמע שהיו מצווים על כך.

²³ כוונתו להא דאיתא בקידושין (ל"א.) בשעה שאמר הקב"ה אנכי ולא יהיה לך אמרו אומות העולם לכבוד עצמו הוא דורש, כיון שאמר כבד את אביך ואת אמך חזרו והודו למאמרות הראשונות, רבא אמר מהכא ראש דברך אמת - ראש דברך ולא סוף דברך, אלא מסוף דברך ניכר שראש דברך אמת, עכ"ל הגמרא. ונראה מזה שהאומות הכירו בחשיבות מצוה זו ונהגו בה. [אך יש לדחות ראייתו מהתם ע"פ מה דאיתא בפסיקתא רבתי (ריש פיסקא ד' דעשרת הדברות): אבל בשעה שאמר 'כבד' אמרו בנימוסיות שלנו כל מי שהוא מכותיב עצמו שרגיון למלך הוא כופר באבותיו (בביאור רא"ז מרגליות פירש דמי שמשעבד עצמו להיות מגייסות המלך מחייב עצמו שלא יציית לאבותיו), וזה מכריז ואומר כבד את אביך ואת אמך, עמדו מכסאיהם וקילסו להקב"ה].

²⁴ איתא בתנא דבי אליהו רבה (פרק ט"ז): בא שת לעולם בא אנוש בנו אחריו, אמרו לו לאנוש עבוד את אביך, היה זנו ומפרנסו ומכלכלו. אמרו לאנוש עבוד את אבי אביך אמר להם אנוש אין אני חייב בו. וכתב שם בפירוש תוספות בן יחיאל (מבעל לב העברי הגרע"י שלזינגר זצ"ל) דנראה מזה שגם בני נח חייבים בכיבוד אב, וזה שלא נחשב בכלל ז' מצוות ב"נ משום דקום ועשה לא קא חשיב כמ"ש בסנהדרין נ"ח. אמנם לפמשנ"ת יתכן דגם שם הכוונה שהיו חייבים מצד נימוסיהם בכבוד האב ולא בכבוד אבי האב.

עוד בענין מצות כיבוד אב ואם בבני נח

במה שכתבנו בדברי התרגום יונתן (מ"ה י"ט): **ואנת יוסף מפקד באיקר אבך** וכו' מבואר שבני נח מצווים על מצות כיבוד אב, וקשה ממה שמוכח בגמרא (קידושין ל"א. נזיר ס"א. וסנהדרין נ"ו): שאינם מצווים.

כל מה שהשכל הישר מחייב נכלל במצות 'דינים' דבני נח

יתכן לומר עוד ע"פ מה שכתבו כמה מרבתינו האחרונים דבמצות דינים שבשבע מצוות דבני נח נכלל כל מה שהסברא והשכל הישר מחייבים לעשותו וכל הענינים הנוגעים לשובו של עולם, וכפי שיבואר.

כתב בספר רוח חיים (להגר"ח מוולאז'ין זצ"ל, פ"ה מ"י): דבני נח גם כן נצטוו על הדינים, רק לא ניתן להם תורה בזה איך ומה - רק מה שהשכל גוזר, ואם הם עושים היפך השכל הם חייבים מיתה. וזה המידה לבני נח, אבל ישראל נצטוו ע"פ התורה כל דין בפרט, וכמו שכתוב מגיד וגו' חוקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן וגו', כי לבני נח נמסר רק אל שכלם, עכ"ל.

בגליוני הש"ס (סנהדרין נ"ז: ד"ה ביתו) ביאר דמה שכתב הרוקח (בסימן שס"ו) דבני נח חייבים בצדקה, בלוויה, בהידור זקן, בעשיית מעקה ובתיקון משקולות - 'הכל מצד דינים, דהם דברים נימוסיים ומניעת נזק'. ובבית האוצר (כלל א' אות כ"ג ד"ה ועי"ל) כתב נמי דב"נ מצווה להציל חבירו כי 'הוא נימוס ותיקון המדינה ויש לומר דהוי בכלל דינים'.

ולדבריהם יהיה זה ביאור מה שכתב רבינו נסים גאון בהקדמתו לש"ס: כי כל המצוות שהן תלויות בסברא ובאובנתא דליבא - כבר הכל מתחייבין בהן מן היום אשר ברא אלוקים אדם על הארץ עליו ועל זרעו אחריו לדורי דורים, עכ"ל. וכן מה שכתב הרשב"ם בפרשת תולדות (כ"ו ה'): כל המצוות הניכרות (היינו שטעמן ניכר) כגון גזל ועריות וחימוד ודינין והכנסת אורחים כולם היו נוהגין קודם מתן תורה, אלא שנתחדש ונתפרש לישראל וכתרו ברית לקיימן, עכ"ל. ועד"ז כתב רבינו בחיי בפרשת נח (וי"ב) ובפרשת וירא (י"ח כ').²⁵

בני נח חייבים בכיבוד אב מצד מצות 'דינים'

לפי זה יהיו בני נח חייבים בכיבוד אב מצד מצות דינים, דמצוה שכלית היא²⁶. וכבר כתב כן בנחל אשכול (על ספר האשכול, ה' מילה פל"ט אות ו'): ואפשר שהוא בכלל דינים שמשפט שכל הישר לכבדם. וכ"כ בחמדת ישראל (ח"א דף צ"א. וכן בספרו כלי חמדה פ' יתרו סו"ס ז'): אמנם נראה דנח לא נצטוו מקודם על מצות כיבוד אב להיות מצוה ביחוד כמו שנצטוו בה ישראל, מכל מקום היו מצווין בהם מצד דינים שגם היא בכלל נימוסי המדינה לירא מאב ואם ושלא לבזותם, וכמש"כ הרמב"ן ז"ל כיו"ב לענין אונס ופיתה דהכל נכלל בכלל דינים,

²⁵ לפי מה שנבאר דמצד זה חייבים בני נח בכיבוד אב, יובן דרבינו בחיי לשיטתו כתב בפרשת כי תצא עה"פ (כ"א י"ג) ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים: שהטילה עליה תורה משפט אבלות שהיא שלושים יום כדי שתעשה חיובה באביה ואמה - אם שמעה בהם שנהרגו בעודנה שבוייה, כי האדם יתחייב לכבד אביו ואמו בחיים גם לאחר מיתה וכו' ואז תתגייר ותטבול ותהיה לו לאשה, עכ"ל. דמדבריו אלו מוכח דס"ל שגם ב"נ חייבים בכיבוד אב ואם.

²⁶ כמו שכתב המשך חכמה (פ' אחרי י"ח ד'): קראו בירושלמי מצות כיבוד אב מצוה קלה, מפני שהיא מושגת מצד השכל הישר בלא ציווי דתי, ואמרו עליה שהיא כפריעת חוב וכו' דמורא וכיבוד אב המה מצד הנימוס והשכל וכמעט שאין זה בגדר מצוה רק בגדר משפט. וכן דריש ר"י במכילתא על קרא דשם שם לו חק ומשפט, משפט - זה כבוד אב ואם, עכ"ל. וראה מה שהאריך בזה המהר"ל בתפארת ישראל (פרק מ"א), וכתב דלכך נקרא כיבוד אב ואם 'משפט' - 'כי הידיעה והשכל מחייב מצוה זאת יותר משאר כל המצוות'. וכבר איתא כן במדרש אגדה פרשת ואתחנן: ומשפט - זה כיבוד אב ואם שהדין נותן שיכבדנו שהוא גידלו והאכילו והלבישו וכן חייב הוא לעשות לו.

עכ"ל²⁷. ובליקוטי יהודה (פרי' לך לך על דברי המדרש לך אני פוטר מכיבוד אב וכו') כתב נמי בשם האמרי אמת דאע"פ שבז' מצוות בני נח אין מצות כיבוד אב ואם - 'אפשר שהוא בכלל דינים'. וכ"כ בשו"ת דברי סופרים סי' קס"ה, ובספר עצי זית (ח"ב, אופל מאורות דבר הלכה סי' ח'), ובשלח מנחם (יו"ד סי' כ"ב).

אמנם אכתי פש לן ליישב איך עולה יסוד זה בקנה אחד עם המבואר בכל הנך דוכתי בש"ס דבני נח אינם מוזהרים על כיבוד אב.

נחלקו בגמרא אם 'דינים' הוי בכלל שבע מצוות דבני נח

ונראה דההוכחה מהברייתא בסנהדרין (נ"ו): 'עשר מצות נצטוו ישראל במרה שבע שקיבלו עליהן בני נח והוסיפו עליהן דינים ושבת וכיבוד אב ואם' (דמשמע שכיבוד אב ואם אינו בכלל המצוות דבני נח) לא קשיא מידי, דבגמרא שם מוקי להך ברייתא כמאן דאמר שאין דינים בכלל השבע מצוות דב"נ, (עיי"ש דממה שאמר 'והוסיפו עליהן דינים' מוכח דהאי תנא תנא דבי מנשה הוא דמפיק ד"ך ועי"ל ס"ך, דתנא דבי מנשה שבע מצות נצטוו בני נח עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים גזל ואבר מן החי סירוס וכלאים). ולמה שנתבאר דכיבוד אב בבני נח הוי בכלל דינים - הלוא מיושב היטב דלהך ברייתא גם לא נצטוו ב"נ על כיבוד אב. אכן לאידך מ"ד דדינים הוי בכלל השבע מצוות באמת חייבים הם בכיבוד אב²⁸.

מעתה יש ליישב נמי הראיות מהגמרא בקידושין (ל"א.) ובנזיר (ס"א.) דמוכח שאין ב"נ מצווים אכיבוד אב, דיי"ל דגם הסוגיות דהתם אזלי בשיטת מאן דאמר שאין דינים בכלל השבע מצוות²⁹.

---

²⁷ ועיי"ש שהוכיח כן ממה שאמרו חז"ל גבי אליפז בן עשו שביקש להרוג את יעקב מפאת 'מה אעשה לציווי של אבא', דנראה מזה שבן נח ג"כ חייב לשמוע בקול אביו. ויש להעיר דלכאורה אין מוכח משם שהיו מצווים על כך, דיי"ל שאלפז היה זרז ונזהר בזה מעצמו וכעשו אביו. אך הנה בפירוש הריב"א (פרשת ויצא כ"ט י"א) כתב: והקשה ר"ת מאורליינא"ס מהא דאמרינן אם א"ל אביו הטמא יכול ישמע לו ת"ל אני ה', וא"כ לא היה לו לאלפז ליטול עצה לקיים מצות אביו שצוה להרוג יעקב, ותירץ הר"ר אליקים דמ"מ שאל עצה לקיים מצות אביו ולא יחטא, עכ"ל. וממה שכתב 'ולא יחטא' מוכח דאם יעבור על מצות אביו יחטא, ומוכח מדבריו שאכן היו מצווים על כך ולא רק שנהגו בה מעצמם. (אמנם עיקר תירוצו צ"ב, דמאחר שבכה"ג ליכא חיוב ומצוה לשמוע לאביו למה ייחשב לו לחטא מה שלא יקיים ציווי אביו).

²⁸ ולא קשה מה שאמרו שהוסיפו עליהם דינים ושבת וכיבוד אב - דמוכח מזה שאין כיבוד אב בכלל דינים, דפשיטא שרק בגדרי המצוות דב"נ נכלל ב'דינים' כל נימוסיהם ומצוות המחוייבות ע"פ השכל, ולכך אם מצווים בדינים הוי בכלל זה גם כיבוד אב, משא"כ במרה שניתנו להם אותן מצוות בגדרי המצוות דישאל ובהם כל מצוה ומצוה ניתנת בפני עצמה, שפיר נחלקו דינים וכיבוד אב למצוות נפרדות.

²⁹ יתכן שזאת כוונת הפרי מגדים (בספרו תיבת גמא ס"פ וישלח) שכתב בהא דאליפז נטל ממונו של יעקב מחמת ציווי אביו: ועוד דקודם מתן תורה ממה נפשך אי לא יצאו מכלל בני נח אין עשה כיבוד אב ואם למ"ד משבע מצוות הוא דוחה לל"ת דגזל. (נראה דכוונתו שבבני נח לא נאמר דין עשה דוחה ל"ת. וראה שו"ת תורת חסד או"ח סי' כ"ה אות ו' ובחי' הגר"מ זמבא סי' ט' דקודם מ"ת לא היה עדל"ת). ובביאור פתח התיבה (להג"ר שמואל ישכר שטארק זצ"ל דומ"ץ בוטשאטש, נדפס בשנת תרנ"ט) כתב דטעות סופר יש בדברי רבינו, וצ"ל דאי לא יצאו מכלל ב"נ א"כ לא מתחייב בכיבוד אב דאינו מז' מצות ואיך ידחה ל"ת דגזל. אמנם לאור דברינו יש ליישב היטב דברי הפרי מגדים, דאי כיבוד אב הוי בכלל השבע מצוות תליא במחלוקת אם 'דינים' הוי בכלל, ולמ"ד דנצטוו על הדינים גם כיבוד אב בכלל, ואתי שפיר מה שכתב 'למ"ד משבע מצוות הוא'.

[בספר הקדמון נחלת בנימין מצוה ל"ג (אות ז'), וכן במצוה צ"ד אות כ"ד) מבואר נמי שיש מחלוקת בחז"ל אי בני נח נצטוו אכיבוד אב, ובמהדורה החדשה (ירושלים תשע"ב, שם הערה ל"ג) כתבו דצ"ע בכוונתו. ולמשנ"ת יובן דתלוי במחלוקת אם דינים הוי בכלל השבע מצוות. וה"נ י"ל לפי מה שנתבאר בדברינו לעיל דתליא במחלוקת אם שבע מצוות נמטוו ב"נ או שלושים מצוות].

[ישנו תחת ידי כתב יד מחד מגאוני אמריקה ה"ה הגאון רבי שמריהו הורוויץ זצ"ל³⁰ בו כתב ליישב בדרך זו מה שהקשה הבית הלל (ביו"ד סי' רמ"א ס"ט) ע"ד הרמב"ם דגר אסור לבזות אביו שלא יאמרו באנו מקדושה חמורה וכו', והלא מהגמרא בקידושין ובנזיר מוכח דאינם מצווים בכיבוד אב³¹. ואעתיק לשונו: ונ"ל לתרץ כי ענין הזה אם ב"נ מצווין על כיבוד אב ואם תלוי בהדין אם ב"נ נצטוו גם על הדינים, כי לפי הגמרא (סנהדרין נ"ו:) כי ב"נ נצטוו על הדינים נצטוו גם על כבוד אב, והא דלא חשיב כיבוד אב ואם משום דהוי בכלל דינים דחשיב שם, וכן איתא במכילתא פר' בשלח עה"פ 'שם שם לו חק ומשפט' כי משפט זה כיבוד אב ואם, כי היא מצוה שכלית. וכל הסוגיות דמצינו כי ב"נ אינם מצווים על כבוד אב אתיין לפי שיטת תנא דבי מנשה בגמרא סנהדרין הנ"ל דאית ליה דב"נ לא נצטוו על הדינים לכן גם על כבוד אב לא נצטוו. ולפ"ז סרו כל הקושיות הנ"ל, גם קושיית הבית הלל על הרמב"ם הנ"ל, כי לדידן דאית לן כמ"ד התם דב"נ נצטוו על הדינים א"כ גם על כבוד אב נצטוו, וא"כ שייך שפיר דברי הרמב"ם לענין גר כדי שלא יאמרו באנו מקדושה חמורה לקדושה קלה, עכ"ל].

לפי זה מיושב שפיר מה שמבואר בדברי התרגום יונתן דבני נח מצווים על כיבוד אב, דמכלל מצות דינים הוא, וס"ל כדקי"ל ד'דינים' הוי בכלל השבע מצוות דבני נח.

יישוב קושיית המהרש"א בהא דגדול ת"ת יותר מכיבוד אב ואם

מדאיתין להכי נוכל לומר בזה דבר חידוד ליישב קושיית המהרש"א והטורי אבן במגילה (ט"ז:), דילפינן התם ד'גדול תלמוד תורה יותר מכיבוד אב ואם' מהא דעל כל אותן שנים שהיה יעקב בבית עבר לא נענש. וכתב המהרש"א (חא"ג ד"ה גדול) וז"ל: מהא דמייתי שלא נענש על אותן שנים שהיה בבית עבר אינו מוכח דגדול יותר מכיבוד אב, דבשווה לו נמי אין ראוי לענוש, (עיי"ש שנדחק, וראה מה שתירץ בטורי אבן שם. ועיי"ע מה שכתבתי בעטרת שלום ר"פ ויצא).

לפי מה שנתבאר הרי דלמאי דקי"ל דמצות 'דינים' היא בכלל השבע מצוות נמצא שבני נח מצווים על כיבוד אב. ולפ"ז אף דמהא שלא נענש יעקב על השנים שלמד תורה מוכח רק דכיבוד אב שווה לתלמוד תורה, מכל מקום נוכל ללמוד מזה לדידן דגדול ת"ת יותר מכיבוד אב. דהנה על מצות ת"ת עדיין לא היה מצווים, וקי"ל דגדול המצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה, ומעתה אם מצינו דכיבוד אב - שהיה יעקב מצווה בו - שווה לגביה כמצות ת"ת שלא היה מצווה בה, הרי שלדידן דמצווים אנו במצות ת"ת מוכח שפיר דגדול ת"ת יותר מכיבוד אב ואם.

חידושו של הג"ר שלמה קלוגר דיעקב אבינו כבר נצטוו על כיבוד אב ואם

הגה"ק רבי שלמה קלוגר זצ"ל בספרו חכמת התורה בפרשת ויצא (עמוד תרל"ג) כתב לחדש שיעקב אבינו נצטוו על מצות כיבוד אב ואם, וז"ל עה"פ וישבע יעקב בפחד אביו יצחק: דהנה אברהם אמר שים נא ידך תחת ירכי, ומבואר במדרש (ב"ר נ"ט ח') ורש"י דעל שהיתה המילה מצוה ראשונה שנצטוו עליו לכך היתה חביבה עליו. והיינו אף שאברהם קיים כל התורה כולה מ"מ הוי כאינו מצווה ועושה, אבל בתורת מצווה ועושה הוי זה מצוה ראשונה. א"כ ביעקב נאמר לו (ל"א ג') שוב אל ארץ אבותיך, ומבואר במדרש (ב"ר ע"ד א') דאמר לו הקב"ה אביך מצפה לך אמך מצפה לך, ונראה הכונה דכאן צוה הקב"ה לו על כיבוד אב ואם, דעד הנה היה אינו מצווה ועכשיו צוה לו הקב"ה שישב אל ארץ אבותיו כיון שהם מצפים

³⁰ רב בבליטמור ומחבר ספרים רבים, נלב"ע ביי"ט טבת שנת תרח"צ (ע"פ אוצר הרבנים 20013). [יצויין שכדבריו שהבאתי כאן מכת"י נדפס גם בספרו דרשות מהר"ש עמ' 102].

³¹ אמנם מש"כ להקשות כן ע"ד שו"ת בנימין זאב סי' קס"ט דלכך אין מברכים על מצות כיבוד אב ואם כי אין מברכים על מה שכל אומות העולם מחוייבים לעשותן. הנה בשו"ת בנימין זאב שם כתב שאין מברכים על מצוות שגם האומות עושים לפעמים, עיי"ש. וכוונתו שעושים מצד שכלם ונימוסם אבל לא מצד החיוב, ולא קשה מידי.

לו ויקיים מצות כיבוד אב. לכך הוי ליעקב זה מצוה ראשונה שנצטוה יעקב, ולכך נשבע יעקב בזה כי זה מצוה ראשונה. וזהו שאמר וישבע יעקב בפחד אביו יצחק - במצוה זו שהוא מצווה להתיירא מאביו, עכ"ל³².

ובפרשתנו כתב עוד (חכמת התורה עמוד קע"ה) דמחמת ציווי זה שנאמר ליעקב היו גם השבטים מצווים על כיבוד אב, וביאר שלכן אמר להם יוסף לעלות לאביהם אף שהיה זה ביום השבת, כמבואר במדרש (בי"ר צ"ב ד') עה"פ וטבוח טבח והכין³³.

לפי דבריו המיוחדים הללו יש לבאר באופן נוסף מה שמבואר בתרגום יונתן שיוסף היה מצווה על כיבוד אב.

.....

---

³² ע"פ דבריו מיושב מה שהקשה בזה"ק (ח"א קס"ה). וישבע יעקב בפחד אביו יצחק - מאי טעמא בפחד יצחק ולא באלקי אברהם, דבכיבוד אביו הוא שנצטוה.

אמנם בעיקר חידושו שיעקב אבינו נצטוה על כיבוד אב יש להעיר, דלפי"ז האידנא היו צריכים ב"נ להיות חייבים בכיבוד אב ואם, ע"פ מה שמבואר בסנהדרין (נ"ט). דכל מצוה שנאמרה לבני נח ונשנית בסיני לזה ולזה נאמרה, (ומדאמרין התם ד'כל מצוה שנאמרה לב"נ ולא נשנית בסיני לישראל נאמרה ולא לב"נ ואנו אין לנו אלא גיד הנשה ואליבא דרבי יהודה' מוכח דמה שנצטוה יעקב אבינו חשיב כמצוה שנאמרה לבני נח), וצ"ע דהלא מוכח מהש"ס שאינם מצווים, וכמשנ"ת.

³³ וז"ל הגרש"ק: ואפשר דזה מה שאמר יוסף להם אח"כ (מ"ה ט') מהרו ועלו אל אבי וכו' מה לשון 'מהרו', אך הנה הם לא היה דעתם ללכת בשבת דיש בו איסור תחומין ואיסור מחמר וכו', אי"כ סברו שישבתו כאן ולא ילכו עד למחר. לכך אמר להם 'מהרו ועלו' היום ואינכם צריכין לשבות וכו', כיון דהוי צורך מצוה מותר להם לילך אף בשבת כדי לקיים כיבוד אב וכו', דנהי דכיבוד אב אינו דוחה שבת ובפרט דכאן לא הוי בעידנא דמעקר לאו מקיים עשה, מכל מקום היינו דוקא במצווה ועושה, אבל באינו מצווה י"ל דעל כיבוד אב כבר היה יעקב מצווה, כמו שכתבתי אני בפסוק בראשית וישבע יעקב בפחד אביו יצחק דמ"ש לו הקב"ה שוב אל ארץ אבותיך לקיים כיבוד אב בזה הוי צווי ליעקב על כבוד אביו ונעשה מצווה ועושה, ולכך ודאי מצוה שמצווה בה דוחה לאיסור שאינו מצווה בה רק מחמיר אנפשיה. לכך אמר להם מהרו ועלו אל אבי - שילכו אף בשבת כיון דהוי לצורך כבוד אב דמצווין ושבת הוי אינן מצווין, עכ"ל.

הרואה גמל בחלום מיתה נקנסה לו מן השמים והצילוה ממנה

אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה ויוסף ישית ידו על עיניך (מ"ו ד')

איתא בברכות (נ"ו): הרואה גמל בחלום - מיתה נקנסה לו מן השמים והצילוה ממנה, אמר רב חמא בר חנינא מאי קראה - 'אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה' (פירש רש"י: גם עלה - קרוב לנוטריקון של גמל), רב נחמן בר יצחק אמר מהכא - 'גם ה' העביר חטאתך לא תמות'.

הקשה הגה"ק רבי יוסף ענגיל זצ"ל בגליוני הש"ס: קשה לרב חמא דמסמיך ליה אקרא ד'אנכי ארד וגו' ואנכי אעלך גם עלה' דאיך רמוז בזה דנקנס עליו מיתה, בשלמא לרנב"י ניחא דכתיב 'לא תמות', אבל קרא ד'גם עלה' דכתיב ביציאת מצרים, הא יציאת מצרים חשבינן ליה במגילה (י"ד). רק גאולה מעבדות לחירות - לא ממיתה לחיים, עיי"ש היטב. ונהי דמבואר ענין הצלה ב'אנכי אעלך גם עלה', מכל מקום הרי מבואר רק הצלה מעבדות לא הצלה ממיתה, ואכתי מה הרמז על שנקנסה עליו מיתה וניצל ממנה, (ראה שם ביאורו).

כאן הובטח יעקב אבינו שלא ימות

נראה ליישב ע"פ מה שכתב בפירוש הטור כאן: אנכי אעלך גם עלה - כפל בו העליה, ורמז למה שאמרו רבותינו ז"ל (תענית ה'): יעקב אבינו לא מת, עכ"ל.

על דרך זה כתב מהר"ש לניאדו זצ"ל בספרו כלי חמדה (פרשת ויחי א'): נראה שבא להקיש עליה לירידה, מה ירידה בחיים גם עליה בחיים, וזה מורה תיבת 'גם' שלא נאמר 'אנכי אעלך עלה' שהיה מובן אפילו מת, לכך אמר 'גם' לפרש שהיא בחיים מעין הירידה. וכדי לקיים דברו זה הוצרך הוא יתברך שלא ימות יעקב אלא יעלה חי, עכ"ל.

בפירוש נפש יהודה (על ספר מנורת המאור פרק שכ"ח) כתב נמי: קשה אם הוה מת במצרים איה הבטחת הקב"ה דאמר 'אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה', ומה הירידה בחיים כמו כן העליה. ועיי"ש שיישב נמי ע"פ הא דיעקב אבינו לא מת³⁴.

מעתה יובן היטב דפסוק זה מורה שפיר על הצלה ממיתה, וזהו דמיייתי בגמרא מהך קרא דהרואה גמל בחלום מיתה נקנסה לו מן השמים והצילוה ממנה³⁵.

---

³⁴ במדרש (ב"ר צ"ד ו') איתא: ואנכי אעלך גם עלה - אותך ואת כל הצדיקים כיוצא בך. ע"פ דברי הטור והמפרשים - דנרמזה כאן הבטחה ליעקב אבינו שלא ימות - יתכן לפרש בדרך זה דברי המדרש, דהא כעין הנאמר ביעקב מצינו בכל הצדיקים שבמיתתן נקראו חיים (ברכות י"ח), וזהו שאמר המדרש 'אותך ואת כל הצדיקים כיוצא בך', דגם הם אינם מתים ונקראים חיים במיתתם. שו"ר שבדרשות כת"ס (דרוש לחי טבת תר"ה) פירש דברי המדרש עד"ז.

³⁵ ויומתק טפי לפי דבריו המופלאים של הספר הקדמון זרע ברך (בפר' ויחי, ע"פ דברי הזוה"ק) וז"ל: דמיד שנפטר יעקב אבינו במצרים פרח נשמתו ובאה לה למערת המכפלה וכו' ושהה שם עד שהביאו את גופו ממצרים אל גורן האטד אשר בעבר כנען וכו', **ושם אתחברא גופא ונשמתא ביחד ועלה למערת המכפלה בגוף ונפש וכו'.** דהנה מצינן בסדר הקודם שבאתה ההבטחה אל יעקב אל תירא מרדה מצרימה וגו' ואנכי אעלך גם עלה ויוסף ישית ידו על עיניך, דיש להבין כפל לשון 'אעלך גם עלה' למה לי, ועוד מהו 'אנכי אעלך' די לו באומרו ואעלך, ועוד דאיפכא הוה ליה למימר ויוסף ישית ידו על עיניך ואנכי אעלך. ולדרכנו אתי שפיר שהבטיחו על שתי עליות, דראשונה תעלה למערת המכפלה מיד ע"י הקב"ה וכו' ואנכי אעלך' דייקא, ואחר זמן 'גם עלה' היינו גופך שיעלה אח"כ ולא על ידי, אלא 'ויוסף ישית ידו על עיניך' דדוקא נשמתך אני מבטיחך שאנכי אעלך, אבל עליה שניה דהיינו גופך יהיה ע"י יוסף. הוא הדבר אשר דברנו דהנשמה עלתה ע"י הקב"ה מיד למערת המכפלה והגוף נשא יוסף ממצרים אל גורן האטד ואז חזרה הנשמה ובאה לגורן האטד ונתחברו שם וכו'. ועל זה האופן אפשר אמרו 'יעקב לא מת' כי לא מת רק לפי שעה, דהיינו משעה שנפרדה נשמתו ממנו עד שהביאו אותו אל ארץ כנען לגורן האטד, עכ"ל.

י"ז השנים שחי יעקב אבינו במצרים נוספו על שנות חייו הקצובות לו

באופן אחר יש ליישב איזה רמז יש בקרא ד'גם עלה' לענין מי שנקנסה עליו מיתה וניצל ממנה, ע"פ מה שכתב הגה"ק רבי שלמה קלוגר זצ"ל בספרו חכמת התורה (פרשת ויחי עמ' כ"ט) עה"פ ויחי יעקב בארץ מצרים: הנה אמרו לשון ויחי יעקב' והו"ל לומר וישיב יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה' כמ"ש לעיל בפרשת וישב. לכך נראה לומר דכאן מרמז מה שאמרו חז"ל (סנהדרין י"ד.) הוי קבל וקיים (פירש"י: כלומר הרחק מן הרבנות שמקברת את בעליה. ושם בדף צ"ב.: הוי עניו ותחיה). ולכך י"ל דעל יעקב נגזר מיתה ולא היה לו לחיות רק ק"ל שנה, וכמו שאמר יעקב בעצמו בפרשת ויגש (מ"ה כ"ח) 'אלכה ואראנו בטרם אמות' משמע דהיה עומד למיתה מיד אחר ראייתו, וכן אמר לו אח"כ (מ"ו ל') אמותה הפעם וגו'. רק כיון דעד הנה היה יעקב בגדלות והיה מלך בארץ כנען והיה מתפרנס משלו, ועתה ירד למצרים ואבד מלכותו ונעשה נכנע לפרעה ויוסף ונתפרנס מיוסף, לכך שפלות זו גרמה שנוסף לו חיים. וזהו שאמר ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה' שהתחיל לו חיים חדשים. וכן אמר לפרעה (מ"ז ח') 'מעט ורעים היו ימי שני חיי' משמע דלא היו לו שני חיים רק מה שהיה לו כבר ולא יותר, ומוכח כמו שכתבנו, עכ"ל³⁶.

נמצא דבהבטחת הקב"ה ליעקב אבינו 'אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה' נכלל הא דנוספו לו שנות חיים³⁷ אחר שנגזר עליו מיתה, כי ימי חייו הקצובים לו היו רק ק"ל שנה. ואיתי שפיר היטב הא דילפינן מפסוק זה לענין מי שנקנסה לו מיתה מן השמים והצילוהו ממנה.

נמצא דבמאמר 'ואנכי אעלך גם עלה' הבטיחו הקב"ה ליעקב על שתי עליות, באופן שתחזור הנשמה לגוף אחר שיבוא לארץ ישראל ויעלה למערת המכפלה בגוף ונפש. ולפי"ז נכלל ב'גם עלה' ענין חזרת הנשמה לגוף, ומוכח דקרא זה מורה על ענין הצלה ממותה.

³⁶ קרוב לזה כתב במגלה עמוקות פרשת ויחי: או אמר ויחי יעקב שהקב"ה נתן מתנה ליעקב שהיה חי שבע עשרה שנה, שמן הדין מאחר שיעקב אמר 'אמותה הפעם' מן הראוי לקיים קרא ותגזור אומר ויקם לך, אבל הקב"ה נתן ליעקב שהיה חי במצרים עוד י"ז שנים יותר על שני חייו, (ועי"ש בהמשך דבריו מה שכתב עוד לבאר מטעם אחר דיעקב אבינו סבר שכבר הגיע זמנו למות ולכן אמר 'אמותה הפעם'). וכן כתב תלמידו בזרע ברך ר"פ ויחי: ראוי לשים לב דלכאורה אלו י"ז שנים משנותיו נחשב ב' פעמים, פעם בפרט באמרו ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה' ושוב נחשבו בכלל באומרו ויחי כל ימי חייו קמ"ז שנה', וצריך טעם. ואפשר משום דאלו י"ז שנה היו תוספת על שניו, דמיד שאמר 'אמותה הפעם' בבואו למצרים היה לו למות לפי שקנס מיתה על עצמו כמו שיתבאר מתוך מדרש בס"ד, אלא שמכח זכות הוסיפו לו משלו. (ועי"ש מה שפירש עפ"י מה שהוצרך הכתוב לומר ויחי ימי יעקב שני חייו וגו').

בעיקר מה שנתבאר די"ז השנים שחי יעקב במצרים נוספו לו על שנות חייו שנקצבו לו, ראה דברי האור החיים (מ"ז כ"ח): ולצד שיעקב זן ופרנס יוסף י"ז שנה, דכתיב (ל"ז ב') בן י"ז וגו', לזה שילם הבחינה הלו והשפיע הוא ליעקב במידת תשלומי כפל כמה מידות מרובות, שבע עשרה שנה. והוא שרמז ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה - שבזה שלמו ימים שפרנס הוא את יוסף המפרנס לכל הארץ, ובזה ויחי ימי יעקב וגו', וזולת זה אפשר שהיו שלמים ימיו קודם לכן אלא לשלם יוסף טובת חסד שקיבל ממנו, עכ"ל.

³⁷ עה"פ 'אעלך גם עלה' כתב בפירוש הרוקח: 'גם' בא"ת ב"ש - ר"י, זהו רד"י, עכ"ל. ויתכן דנרמז בזה גם שיעור הזמן שיעקב יהיה במצרים עד שיעלהו השי"ת משם, דהנה כתב המגלה עמוקות (פרי' וישב עה"פ והנה אנחנו מאלמים, אופן ל"ב): כי יש בי"ז שנה רד"י חדשים שהם לקביל רד"י שנה שהיו ישראל במצרים וכו', כן ג"כ קיבל יעקב גלות מצרים בי"ז שנים שהיה שם, וקי"ל חודש אחד בשנה הוא כשנה, עכ"ל. ובספר שם דוד (להגאון הגדול בדורו רבי דוד אופנהיים זצ"ל, ר"פ ויחי) כתב: בי"ז שנים ישנם ר"י חודשים, והחשבון כך, י"ב חדשים יש בשנה פשוטה וי"ב פעמים י"ז עולה ר"י חדשים, ובי"ז שנה יהיו ו' שני עיבור, נמצא שיש בי"ז שנים רד"י חדשים, עכ"ל. ולפי"ז נרמז ב'אעלך גם עלה' הזמן שנוסף ליעקב אבינו על חייו, ודוק.

טעם שקרא יעקב אבינו קריאת שמע בשעה שפגש את יוסף

עומק דברי הגר"ש קלוגר יובן ע"פ מה שכתב בספר לך דוד (להג"ר דוד סקלי זצ"ל, בעל שו"ת קרית חנה דוד) בפרשתנו לבאר מה שקרא יעקב אבינו קריאת שמע בעת שראה את יוסף (כמש"כ רש"י מ"ו כ"ט), וז"ל: אפשר לומר בהקדים מה שאמרו רז"ל כי יעקב אבינו ע"ה היה גלגול אדם הראשון, וכנגד ק"ל שנה שפירש אדה"ר מאשתו (עי' עירובין י"ח:) חי יעקב אבינו ק"ל שנה עד שירד למצרים, וסבל צרות רבות, וכמו שאמר 'מעט ורעים'. וכך היה ראוי לו להיות ימי חייו ושנותיו, אלא שזכה מוסיפין לו, והוסיפו לו 'טוב' ארץ מצרים - י"ז שנה. והיה יעקב חושש שמא ימות קודם שיראה את יוסף בנו, שהרי כבר השלים שנותיו ק"ל שנה, והיינו דקאמר 'אלכה ואראנו בטרם אמות', הרי ראיית יוסף היתה מעכבת מיתתו³⁸, והיינו דקאמר ליה יעקב ליוסף 'אמותה הפעם אחרי ראותי את פניך', ולכן היה חושש יעקב דשמא באותה שעה שיתראה עם יוסף יגיע זמנו להסתלק מן העולם, משום הכי התחיל באותה שעה לקרות קריאת שמע, כדי שתעלה נשמתו באחד, עכ"ל³⁹.

בדברים אלו נתבאר לנו מה שכתב הגר"ש קלוגר 'דעל יעקב נגזר מיתה ולא היה לו לחיות רק ק"ל שנה'. ואתי שפיר היטב דמייתי מכאן לענין מי שנקנסה עליו מיתה וניצל ממנה.

.....

---

³⁸ י"ל בזה טפי כדכתב באזנים לתורה כאן: והנה יעקב קיבל הבטחה מהקב"ה 'ויסוף ישית ידו על עיניך' ר"ל שלא ימות עד שיראה את יוסף, ואז היה במצב מיוחד שלא זכה שום אדם לזה, היינו בטוח בימי נסיעתו בחייו, אבל ברגע שראה את יוסף סרה ההבטחה ונעשה בן תמותה ככל האדם וכו'. (עי"ש מה שפירש בזה לפי דרכו הטעם שקרא אז קריאת שמע).

³⁹ ובפרשת ויחי (עה"פ ויחי יעקב בארץ מצרים) כתב בזה עוד: יש לפרש ע"פ מ"ש המקובלים דיעקב אבינו ע"ה גלגול אדם הראשון, עיין בספר נחל קדומים בפסוק זה, ובא יעקב אבינו לתקן מה שקלקל אדה"ר בק"ל שנה שפירש מאשתו, והיינו שאמרו רז"ל (ב"ב נ"ח.) שופריה דיעקב מעין שופריה דאדם הראשון, ועי' להרב ש"ך על התורה בתחילת פרשת בראשית, [וז"ל: מצאתי כתוב שאדם נתקן ביעקב כאמרם ז"ל שופרא דיעקב מעין שופרא דאדם, פירוש שופרא - תיקון, כמו 'ברוחו שמים שפרה' (איוב כ"ו י"ג)]. ולפ"ז לא היה ראוי לחיות כי אם ק"ל שנה כנגד ק"ל שנה של אדה"ר, ולכך קאמר יעקב אבינו אל פרעה 'ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה', שכן באמת ימי שני חייו. ומשום הכי אמר 'אלכה ואראנו בטרם אמות' הרי שידע שזהו זמן מיתתו, אלא מפני שזכה מוסיפין לו, דהיינו מפני שקיבל עליו גזירת מלכו של עולם שאמר לו 'אל תירא מרדה מצרימה' וירד להשתעבד בשמחה של מצוה למצרים, ולכך הוסיפו לו י"ז שנה שנאמר 'כי טוב כל ארץ מצרים' - טוב בגימטריא י"ז. וזהו מה שכיוון הכתוב להשמיענו בפסוק ויחי יעקב בארץ מצרים וגו', ר"ל מפני שהיה בארץ מצרים וקיבל גזירתו יתברך, משום הכי עוד חי שבע עשרה שנה שנתווספו על ימי שני חייו, והיו ימי חייו קמ"ז שנה - הגם שלא היה ראוי לחיות כי אם ק"ל שנה, עתה ד'ויחי יעקב בארץ מצרים וגו' היו ימי חייו קמ"ז. דבלא פירוש זה קשה דמה בא ללמדנו, הרי כבר נאמר לעיל שאמר יעקב לפרעה ימי מגורי ק"ל שנה, אי"כ כיון שהשמיענו שחי יעקב עוד בארץ מצרים י"ז שנה נמצא ימי חייו קמ"ז, ומה בא להשמיענו במספר הזה, אבל למה שנתבאר ניחא הכל, עכ"ל.